

Розвиток соціально-особистісної компетенції учнів – майбутнього покоління нашої держави є одним із пріоритетних напрямків сучасної освіти. У науці закріплено такі поняття, як “компетентісний підхід”, “навчання на засадах компетенцій” тощо. Перш за все, слід чітко визначити поняття “компетенція”, відокремивши його від поняття “компетентність”. У німецькій та англійській літературі компетенція і компетентність передаються часто одним словом (Kompetenz, competence). У вітчизняній літературі ці слова мають різне смислове значення: компетентний – той, хто знає, обізнаний, авторитетний у якій-небудь галузі, а компетенція – коло питань, в яких людина має бути добре поінформованою.

У соціологічному словнику поняття “компетентність” (лат. *competo* – відповідність, здатність) – розкривається як психосоціальна якість, яка означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності, адже компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням [8, с. 141].

У великому тлумачному соціологічному словнику поняття “компетентність” розкривається як фундаментальні здатності (імпліцитне знання і т.д.), що виявляються соціальними акторами, які є “кваліфікованими” учасниками (“членами”) соціальних контекстів [21, с. 317]. Відзначимо, що поняття “компетенція”, як і у попередньому джерелі, в даному словнику також не розкрито.

Цікавим також є і запропоноване в європейському проекті TUNING поняття компетенцій, що “... включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті)”.

Отже, поняття “компетенція” стосовно понять “знання”, “уміння”, “навички” має узагальнений, інтегральний характер.

Єврокомісія виділяє вісім ключових компетенцій, серед них: компетенція в галузі рідної мови; компетенція в сфері іноземних мов; математична та фундаментальна природничо-наукова та технічна компетенції; комп'ютерна компетенція; навчальна компетенція; міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетенції, а також громадянська компетенція; компетенція підприємництва; культурна компетенція.

Відмітимо, що під соціально-особистісною компетенцією розуміють такі здатності та риси особистості: розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи (принципи біоетики); розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя; здатність учитися; здатність до критики й самокритики; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконуваної роботи; толерантність; екологічна грамотність.

У всіх життєвих областях необхідні такі аспекти, як критичне мислення, креативність, активна життєва позиція. Спільно ці здатності сприяють розвитку особистості. В сучасних умовах для кожної людини важливим має бути розуміння соціального значення своєї професії, здатність до критичної оцінки свого життєвого та професійного досвіду, власних можливостей, свідомого вибору шляхів та методів удосконалення своїх особистих і професійних якостей, й, відповідно, розуміння свого місця в системі соціальних відносин.

Наведемо кілька моделей компетенцій (Річард Боятсіс, Томас Дюран та ін.) Так, Р. Боятсіс представляє демонстровані у поведінці виконавські компетенції, які є результируючими і інтегрують інші кластери компетенцій – природні, придбані та адаптивні. Придбані компетенції – це знання та вміння, набуті на роботі, а також у ході навчання та повсякденної діяльності. Оцінку цих компетенцій зазвичай здійснюють з використанням тестів здібностей. Природні компетенції – це базові якості особистості (екстраверсія /

інтроверсія, емоційна стабільність / тривожність, приємність / цинізм, сумлінність / спонтанність, відкритість досвіду / культурне невідповідність). Оцінка природних компетенцій проводиться на основі особистісних тестів. Адаптивні компетенції – набір якостей, що дозволяють індивіду досягати мети у новому робочому середовищі. Оцінка адаптивних компетенцій здійснюється також за допомогою особистісних тестів. Джерело адаптивних компетенцій укладено в емоційних здібностях особистості, які не є вродженими, а можуть бути придбані і розвинені.

Інша відома модель, що дозволяє інтерпретувати компетенції, представлена у роботах Томаса Дюрана. Цей вчений виділяє рівні та вимірювання компетенції. В якості рівнів компетенцій пропонується розглядати наступні параметри: дані, інформацію, знання, навички, ноу-хау, компетенції, досвід. Ці рівні, по суті, моделюють етапи створення компетенції. При цьому інформація – це дані, які були відібрані і застосовані відповідно до вже існуючої у людини структурию знань. Відомо, що люди часто відкидають дані, які не відповідають їх попереднім знанням і одночасно надають надмірно велике значення даним, що підкріплюють вже набуті знання і переконання.

Для педагогічної літератури поняття “компетенція”, “компетентність” відносно нові і останнім часом активно розробляються у наукових дослідженнях. У дослідницькій літературі до теперішнього часу є різні підходи до сутності поняття “компетенція”. Проаналізуємо декілька з них. Так, С. Шишов дотримується думки про те, що під компетенцією слід розуміти загальну здатність і готовність особистості до діяльності, що засновані на знаннях і досвіді, які придбані завдяки навчанню, орієнтовані на самостійну участь особистості у навчально-пізнавальному процесі, а також спрямовані на її успішне включення у трудову діяльність [70, с. 30-31]. А. Маркова визначає компетенцію як “індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії”, і при цьому в основі змісту навчальної діяльності є не накопичення знань, а оволодіння новими способами дій,

новими прийомами придбання знань. Підкреслюючи значну роль самоосвіти в даному процесі, А. Маркова писала про те, що це даний напрямок не припускає додаткову активну роботу школярів з удосконалення системи своїх знань (їх розширенню, поглибленню, зміцненню, систематизації і т. д.), а й саму їх активність, яка повинна бути спрямована на вдосконалення самої своєї діяльності, збагачення її новими способами, освоєння нових типів соціальних відносин і нової позиції в діяльності. Даний процес А. Маркова трактує як внутрішній глибокий розвиток особистості [44].

Аналіз наведених понять показує, що у дослідників існують різні погляди на розуміння сутності і використанні цього поняття. На наш погляд, найбільш повно і точно сутність цього поняття розкриває А. Хуторський, який відзначає, що компетенція “включає сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них”. Дослідник, конкретизуючи свою позицію, відзначає, що під компетенцією необхідно мати на увазі щось відчужене, наперед задану вимогу до обов’язкової підготовки учня, а під компетентністю - його особистісну якість (характеристику), яка вже сформована [65].

Компетенція – відчужене, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його ефективної продуктивної діяльності в певній сфері. Компетентність – володіння учнем відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності. Компетентність – сформована якість особистості (сукупність якостей) учня і мінімальний досвід діяльності в заданій сфері. Компетентність – сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), обумовлених досвідом його діяльності в певній соціально і особистісно-значущій сфері.

Як підкреслював А. Хуторський, компетенції слід відрізняти від освітніх компетенцій, тобто від тих, які моделюють діяльність учня для його

повноцінного життя в майбутньому. Наприклад, до певного віку громадянин ще не може реалізувати будь-яку компетенцію, але це не означає, що її не слід у школяра формувати. У цьому випадку йде мова про освітню компетенцію.

Освітня компетенція – вимога до освітньої підготовки, що знаходить вираз у сукупності взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. А. Хуторський вказує про те, що компетенції для учня – це образ його майбутнього, орієнтир для освоєння. Але в період навчання у нього формуються ті чи інші складові цих “дорослих” компетенцій, і щоб не тільки готуватися до майбутнього, але й жити в сьогоденні, він освоює ці компетенції з освітньої точки зору. Освітні компетенції відносяться не до всіх видів діяльності, в яких бере участь людина, наприклад, дорослий фахівець, а тільки до тих, які включені до складу загальноосвітніх областей та навчальних предметів. Такі компетенції відображають предметно-діяльнісну складову загальної освіти і покликані забезпечувати комплексне досягнення його цілей.

А.Хуторський наводить такий приклад про те, що учень у школі освоює компетенцію громадянина, але повною мірою використовує її компоненти вже після закінчення школи, тому під час його навчання ця компетенція фігурує в якості освітньої [65]. Наведемо компетенції, сформульовані А. Хуторським, які для нашого дослідження представляють певну цінність.

Соціально-трудова компетенція характеризується виконанням ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника, споживача, покупця, клієнта, виробника, члена сім'ї, права і обов'язки в питаннях економіки і права, у галузі професійного самовизначення. У дані компетенції входять, наприклад, вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до

особистої та громадської вигоди, володіти етикою трудових і цивільних взаємовідносин.

Компетенції особистісного самовдосконалення спрямовані на освоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки. Учень оволодіває способами діяльності у власних інтересах і можливостях, що виражаються в його безперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасній людині особистісних якостей, формуванні психологічної грамотності, культури мислення та поведінки. До даних компетенцій відносяться правила особистої гігієни, турбота про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура, способи безпечної життєдіяльності.

Отже, соціально-особистісна компетенція учнів є основним стрижнем, навколо якого має розгортатися навчально-виховний процес у соціально-педагогічній роботі.

Також дослідники вважають, що поняття “соціальне” відображає відносини нерівності, які існують між людьми, адже суспільство поділяється на класи, верстви, групи, що різняться характером власності, мірою багатства, рівнем освіти, кваліфікацією, обсягом влади, престижем тощо. Різні є і індивіди – талановиті й бездарні, працездатні й непрацездатні, активні й пасивні, вольові й безвільні тощо.

Дослідники доходять до висновку, що соціальне є особливим аспектом суспільних відносин, що виникає у процесі спільної діяльності індивідів і соціальних спільностей у конкретно-історичних умовах, проявляється у їх ставленні одне до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя

Отже, соціальне нерозривно поєднано із особистісним, і поняття “особистість” у нашій роботі також має бути представлено як необхідний елемент у пошуку.

Отже, розвивальна діяльність у освітніх закладах має бути організована таким чином, щоб формування соціально-особистісної компетенції учнів

розкривало всі сторони суспільних відносин, залучало їх у ці відносини, забезпечувало б розвиток усіх сторін яскравого життя учня як особистості у сукупності цілої системи суспільних відносин. Тільки через такий напрям, на наш погляд, у свідомості учнів відіб'ється важливість проведення даної роботи для особистісного зростання. Але якщо навчальна діяльність учня організована так, що, здійснюючи її, він не отримує можливість включитися у систему суспільних відносин, то у такому випадку розраховувати на формування суспільно-значущих властивостей та особистісних рис неможливо. Якщо навчально-виховний процес організований так, щоб його виконання розкривало перед кожною особистістю учня перспективу його зростання і розвитку у системі суспільних відносин, то у такому випадку постає можливим і перехід учнівської молоді на відповідний рівень самовизначення та саморозуміння.

На даний момент маємо суперечність між потребами суспільства і в розвитку інтелектуального потенціалу країни та роллю знань (цілі, але не засоби) в освітньому процесі; новими цілями освіти і усталеною практикою організації освітнього процесу; традиційною системою організації освітнього процесу та самовизначенням і розвитком свідомості підлітка; бажанням і прагненням вчителя навчити учня точному і логічному вираженню думки та недостатністю теоретичних знань про те, як це зробити в сучасних умовах, та інші. Для вирішення цих протиріч суспільство прагне модернізувати освітню систему. Однією зі складових модернізації освіти називають компетентнісний підхід, який має у своїй основі поняття компетенції, яке володіє інтегративною природою і формується від результату. Дослідники відзначають, що завдання розвитку компетенцій учнів може бути вирішена в процесі розвитку інтелектуальних, інформаційних, комунікативних, соціально-трудова та інших умінь. Найбільш повно, з нашої точки зору, компетентнісній парадигмі у старшій школі відповідає сьогодні профільність в освіті, в тому числі і дистанційне навчання. Саме на профільність сьогодні

звертається найбільш пильна увага при підготовці фахівців в різних сферах суспільного життя.

Підкреслимо, що в умовах освітньо-реабілітаційних центрів (особливо профільних, яким є Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр) проблема розвитку соціально-особистісної компетенції набуває особливої гостроти, оскільки не завжди учні можуть обрати той профіль навчання, який їм до вподоби, а, отже і вільно спілкуватися, висловлювати власні почуття та побажання з тематики, що їм цікава. Ті психічні та соціальні бар'єри, які стоять перед ними, не всі можуть подолати. На розкриття особливостей розвитку соціально-особистісної компетенції в умовах реабілітаційних центрів спрямоване наше дослідження.